

Pierre Bourdieu

«Η ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ»*

Θα ήθελα να μιλήσω σύντομα για την έννοια της λογοκρισίας. Η λογοκρισία που σημαδεύει κάθε έργο δεν λείπει ούτε από αυτήν τη σύνοδο επίσης.

Ο χρόνος της ομιλίας είναι πολύτιμος και έχω πλήρη συνείδηση του βαθμού κατά τον οποίο η λήψη του λόγου είναι μια μονοπώληση του χρόνου για να κρατήσεις το λόγο για πολλή ώρα.

Αυτό που θέλω να πω μπορεί να συνοψιστεί σε έναν γενετικό τύπο (*formule*): κάθε έκφραση είναι μια συναρμογή ανάμεσα σ' ένα εκφραστικό *συμφέρον* και μια *λογοκρισία* που αποτελείται από τη δομή του πεδίου μέσα στο οποίο προσφέρεται αυτή η έκφραση, και αυτή η συναρμογή είναι το προϊόν ενός έργου ευφημισμού (*euphémisation*) που μπορεί να φτάσει έως τη σιωπή, όριο του λογοκριμένου λόγου. Αυτό το έργο ευφημισμού (*euphémisation*) οδηγεί τελικά σε κάτι που είναι σχηματισμός συμβιβασμού, ενός συνδυασμού αυτού που έπρεπε να ειπωθεί, που ισχυριζόταν να ειπωθεί, και εκείνου που μπορούσε να ειπωθεί έχοντας υπόψη τη συστατική δομή ενός ορισμένου πεδίου. Με άλλα λόγια, το εκφραστό μέσα σ' ένα ορισμένο πεδίο είναι το αποτέλεσμα αυτού που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε μια μορφοποίηση: η ομιλία είναι μορφοποίηση. Θέλω να πω δηλαδή πως ο λόγος οφείλει τις πιο ειδικές του ιδιότητες, τις τυπικές ιδιότητές του, και όχι μόνο το περιεχόμενό του, στις κοινωνικές συνθήκες της παραγωγής του, δηλαδή στις συνθήκες που καθορίζουν αυτό που είναι να ειπωθεί και στις συνθήκες που καθορίζουν το πεδίο υποδοχής μέσα στο οποίο αυτό που είναι να ειπωθεί θα ακουστεί. Έτσι μπορούμε να ξεπεράσουμε τη σχετικά αφελή αντίθεση ανάμεσα στην εσωτερική και την εξωτερική ανάλυση των έργων ή των λόγων.

Απ' την άποψη του κοινωνιολόγου, που έχει τη δική του αρχή της ορθότητας, δηλαδή τη δική του αρχή συγκρότησης του αντικειμένου του, το

* Παρέμβαση στη συνδιάλεξη πάνω στην Επιστήμη των έργων (Lille), το Μάιο του 1974, παρουσιασμένη στο *Information sur les Sciences Sociales*, 16 (3/4), 1977, σ. 385-388.

εκφραστικό συμφέρον θα είναι εκείνο που μπορούμε να αποκαλέσουμε ένα πολιτικό συμφέρον με την πολύ ευρεία έννοια, έχοντας ακούσει πως υπάρχουν σε κάθε ομάδα πολιτικά συμφέροντα. Έτσι στο εσωτερικό ενός περιορισμένου πεδίου (εκείνο που συγκροτεί αυτή η ομάδα, για παράδειγμα), η *ευγένεια* είναι το αποτέλεσμα του συμβιβασμού ανάμεσα σ' αυτό που πρέπει να ειπωθεί και στους εξωτερικούς συστατικούς εξαναγκασμούς ενός πεδίου. Ας δανειστούμε ένα παράδειγμα από τον Lakoff. Μπροστά στο χαλί των φιλοξενουμένων του, ο επισκέπτης δεν θα πει «ω, τι ωραίο χαλί, πόσο αξίζει;» αλλά μάλλον «*μπορώ να σας ρωτήσω πόσο αξίζει;*» Το «μπορώ» αντιστοιχεί σ' αυτό το έργο ευφημισμού (*euphémisation*) που έγκειται στη μορφοποίηση. Έχοντας να εκφράσουμε μια ορισμένη πρόθεση, μπορούμε να μη μορφοποιούμε τις μορφές εκείνες από τις οποίες αναγνωρίζουμε για παράδειγμα έναν φιλοσοφικό λόγο, ο οποίος ταυτόχρονα αναγγέλλεται σαν να όφειλε να είχε ληφθεί σύμφωνα με τους τύπους, δηλαδή ως μορφή και όχι ως περιεχόμενο. Μία από τις ιδιότητες του μορφοποιημένου λόγου είναι να επιβάλλει τους κανόνες (*normes*) της ίδιας του της αντίληψης· να λέει «*μεταχειριστείτε με σύμφωνα με τους τύπους*», δηλαδή σύμφωνα με τις μορφές που δίνω στον εαυτό μου, και κυρίως *μη με περιορίζετε* σ' αυτό που απορρίπτω από τη μορφοποίηση. Με άλλα λόγια, συνηγορώ εδώ για το δικαίωμα στον «*περιορισμό*»: ο *κατ' ευφημισμόν λόγος* ασκεί συμβολική βία που έχει ως ειδικό αποτέλεσμα να απαγορεύει τη μόνη βία που του αξίζει και που συνίσταται να τον περιορίζει σ' αυτό που λέει, αλλά με τέτοια μορφή που να ισχυρίζεται ότι δεν το λέει. Ο λογοτεχνικός λόγος είναι ένας λόγος που λέει «*μεταχειριστείτε με όπως ζητώ να με μεταχειρίζονται*, δηλαδή σημειολογικά, ως δομή». Αν η ιστορία της τέχνης και η κοινωνιολογία της τέχνης είναι τόσο *καθυστερημένες*, είναι γιατί ο *καλλιτεχνικός λόγος* πέτυχε απόλυτα να επιβάλει το δικό του κανόνα (*norme*) της αντίληψης: είναι ένας λόγος που λέει «*μεταχειριστείτε με σαν μια σκοπιμότητα χωρίς σκοπό*», «*μεταχειριστείτε με σαν μορφή και όχι σαν ουσία*».

Όταν λέω πως το πεδίο λειτουργεί σαν λογοκρισία, εννοώ πως το πεδίο είναι μια ορισμένη δομή της κατανομής ενός ορισμένου είδους κεφαλαίου. Το κεφάλαιο, αυτό μπορεί να είναι η πανεπιστημιακή εγκυρότητα, το διανοητικό γόητρο, η πολιτική ισχύς, η φυσική δύναμη, ανάλογα με το θεωρούμενο πεδίο. Ο εξουσιοδοτημένος εκπρόσωπος είναι κάτοχος είτε προσωπικά (είναι το χάρισμα) είτε *κατ' εξουσιοδότηση* (είναι ο *παπάς* ή ο *καθηγητής*) ενός θεσμικού κεφαλαίου εξουσίας *χάρη* στο οποίο του δίνουν πίστωση, του παραχωρούν το λόγο. Ο Benveniste, αναλύοντας την ελληνική λέξη *σκήπτρον*, λέει πως είναι κάτι που έδιναν στο ρήτορα που θα έπαιρνε το λόγο για να δείξουν πως ο λόγος του ήταν ένας έγκυρος λόγος, ένας λόγος στον οποίο υπακούμε, έστω και μόνο ακούγοντάς τον.

Αν λοιπόν το πεδίο λειτουργεί σαν λογοκρισία, είναι γιατί αυτός που εισέρχεται σ' αυτό το πεδίο τίθεται αμέσως μέσα σε μια ορισμένη δομή, τη δομή της κατανομής του κεφαλαίου: η ομάδα τού απονέμει ή δεν τού απονέμει το λόγο· τού δίνουν ή δεν τού δίνουν *πίστωση*, με τη διπλή έννοια του όρου. Μ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο, το πεδίο ασκεί μια λογοκρισία πάνω σ' αυτό που θα ήθελε πολύ να πει, πάνω στον α-νόητο λόγο, *ίδιος Λόγος*, που θα ήθελε να αφήσει να διαφύγει, και του επιβάλλει να μην αφήσει να περάσει παρά μόνο αυτό που αρμόζει, αυτό που είναι προσηρτέο. Αποκλείει δύο πράγματα: αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί, με δεδομένη τη δομή της κατανομής των μέσων έκφρασης, το αν-έκφραστο, και αυτό που θα μπορούσε να ειπωθεί, σχεδόν υπερβολικά εύκολα, αλλά που είναι λογοκριμένο, το ακατονόμαστο.

Απλή μορφοποίηση, το έργο ευφημισμού (*euphémisation*) στηρίζεται φαινομενικά στη μορφή, αλλά τελικά, αυτό που παράγει είναι αξεχώριστο της μορφής μέσα στην οποία εκδηλώνεται. Το να μάθουμε τι θα είχε ειπωθεί μέσα σ' ένα άλλο πεδίο, δηλαδή μέσα σε μια άλλη μορφή, δεν έχει κανένα απολύτως νόημα: ο λόγος του Heidegger δεν έχει νόημα παρά μόνο ως φιλοσοφικός λόγος.

Η υποκατάσταση αυθεντικού και μη αυθεντικού με διακεκριμένο (ή μοναδικό) και κοινό (ή σύνθητες), αποτελεί μια εκπληκτική αλλαγή. Κατά πρώτον αυτό που λειτουργεί ως ευφημισμός είναι όλο το σύστημα. Χρησιμοποίησα τη λέξη ευφημισμός με δισταγμό, γιατί ο ευφημισμός υποκαθιστά μια λέξη με μια άλλη (τη λέξη ταμπού). Πράγματι, ο ευφημισμός (*euphémisation*), που θέλω να περιγράψω εδώ, είναι αυτός που έχει τελεστεί από την ολότητα του λόγου. Για παράδειγμα, στο περίφημο κείμενο του Heidegger πάνω στο «Ον» πρόκειται περί μεταφορών από κοινού από τη μια πλευρά και από την άλλη αυτού που μερικοί καλούν τα «μέσα μαζικής επικοινωνίας». Νά δύο πραγματικά δεδομένα πολύ αληθινά που είναι το δυνατό αντικείμενο ενός συνηθισμένου λόγου, και που το σύστημα των σχέσεων, το οποίο συγκροτεί τον φιλοσοφικό λόγο, αποκρύβει.

Δεν είναι απλώς μια λέξη που έχει λεχθεί αντί μιας άλλης. Είναι ο ίδιος ο λόγος, και διαμέσου αυτού όλο το πεδίο, που λειτουργεί σαν όργανο λογοκρισίας.

Επιπλέον: εφόσον πρόκειται, για παράδειγμα, να καθορίσουμε τη δομή αυτού που λέγεται μέσα στο χώρο στον οποίο είμαστε, δεν αρκεί να κάνουμε μια ανάλυση του λόγου, πρέπει να συλλάβουμε το λόγο σαν προϊόν μιας ολόκληρης διεργασίας σχετικά με την ομάδα (πρόσκληση ή μη-πρόσκληση, κλπ.). Κοντολογίς, πρέπει να κάνουμε μια ανάλυση των κοινωνικών συνθηκών της συγκρότησης του πεδίου μέσα στο οποίο παράγεται ο λόγος, γιατί εκεί ακριβώς βρίσκεται η πραγματική αρχή γι' αυτό που μπορούσε να ειπωθεί εδώ και γι' αυτό που δεν μπορούσε να ειπωθεί εκεί. Βαθύτερα, ένας από

τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους, για μια ομάδα, να περιορίσει τους ανθρώπους στη σιωπή, είναι να τους αποκλείσει από τις θέσεις από τις οποίες μπορούν να μιλήσουν. Αντίθετα, ένας από τους τρόπους για μια ομάδα να ελέγχει το λόγο, έγκειται στο να βάζει στις θέσεις, για τις οποίες μιλάμε, ανθρώπους που δεν θα λένε παρά αυτό που το πεδίο επιτρέπει και επιβάλλει. Για να καταλάβουμε αυτό που μπορεί να λεχθεί μέσα σ' ένα σύστημα εκπαίδευσης, πρέπει να γνωρίζουμε τους μηχανισμούς κατάταξης του καθηγητικού σώματος και θα ήταν εντελώς αφελές να πιστέψουμε πως είναι στο επίπεδο του λόγου των καθηγητών που μπορούμε να συλλάβουμε αυτό που μπορεί να ειπωθεί εκεί και γιατί.

Κάθε έκφραση είναι, κατά κάποιο τρόπο, συμβολική βία που δεν μπορεί να ασκηθεί απ' αυτόν που την ασκεί και που αυτός που την υφίσταται δεν μπορεί να την υποστεί παρά μόνο γιατί αυτή η ίδια είναι παραγνωρισμένη. Και αν αυτή η ίδια είναι παραγνωρισμένη, είναι εν μέρει γιατί έχει ασκηθεί μέσω ενός έργου ευφημισμού (*euphémisation*). Χθες επικαλούνταν το πρόβλημα της αποδοχής (σχετικά με την αποτελεσματικότητα της ιδεολογίας): αυτό που λέω περιλαμβάνει και την παραγωγή και την αποδοχή. Όταν, για παράδειγμα, μέσα στην *Αισθηματική αγωγή* ο Flaubert προβάλλει όλη του την «αναπαράσταση» της δομής της κυρίαρχης τάξης, ή, ακριβέστερα, τη σχέση που διατηρεί στη θέση του μέσα στην κυρίαρχη τάξη με τη μορφή της αδυναμίας να δει αυτή την τάξη διαφορετικά, προβάλλει κάτι που ο ίδιος το αγνοεί, ή καλύτερα, που αρνείται και που παραγνωρίζει γιατί το έργο ευφημισμού (*euphémisation*) που επιβάλλει σ' αυτή τη δομή συμβάλλει στο να του το κρύψει, και κάτι που είναι επίσης παραγνωρισμένο και απορρίπτεται από τους σχολιαστές (γιατί αποτελούν προϊόν των ίδιων των δομών που υπαγόρευαν την παραγωγή του έργου). Με άλλα λόγια, για να διαβαστεί ερμηνευτικά ο Flaubert χρειαζόμαστε όλο το σύστημα του οποίου αυτός ο ίδιος ο δικός του ο λόγος είναι ένα προϊόν ανάμεσα σε άλλα. Όταν μιλάμε για επιστήμη των έργων, είναι, λοιπόν, σημαντικό να ξέρουμε πως, από το απλό γεγονός της αυτονόμησης των έργων, παραχωρούμε στα έργα αυτό που ζητούν, δηλαδή τα πάντα.*

Μετάφραση: Π. ΓΕΩΡΓΙΟΥ**

* Θα βρεις συμπληρωματικές αναπτύξεις στο: P. Bourdieu, «Η πολιτική οντολογία του Martin Heidegger», *Actes de la recherche en sciences sociales*, 5-6 Νοεμβρίου 1975, σ. 109-156.

** Ευχαριστώ θερμά τον κ. Ν. Παναγιωτόπουλο για τη βοήθειά του στην προσπάθειά μου.